

BRUCE STEELE, FIZIKUS-ASSZISZTENS A CHELSEA
HOTEL-BELI SZOBÁJÁBAN, New York, 1971

»BETEG ember vagyok...
Rosszindulatú ember vagyok«

FELJEGYZÉSEK

az egérlyukból

FJODOR MIHAJLOVICS DOSZTOJEVSZKIJ

BETEG ember vagyok... Rosszindulatú ember vagyok. Egy cseppet se vagyok rokonszenves. Azt hiszem, fáj a májam. Egyéb-
ként egy mákszemnyit sem értek a betegségemhez, és azt se tudom biztosan, mim fáj. Nem gyógyítatom, sosem is gyógyítottam magam, noha tisztellem az orvostudományt és becsülöm az orvosokat. Ráadásul még végtelenül babonás is vagyok; legalábbis annyira, hogy tiszteljem az orvostudományt. (Eléggé művelt volnék ahhoz, hogy ne legyek babonás, de mégis babonás vagyok.) Én, kérem, rosszindulatból nem akarom gyógyíttatni magam. Ezt bizonyára nem tetszenek érteni. De én bezzeg értem! Természetesen nem tudom megmagyarázni önöknek, hogy ebben az esetben kinek az orra alá török borsot rosszindulattal; nagyon jól tudom, hogy az orvosokkal semmiképp sem babrállhatok ki azáltal, hogy nem gyógyítottam magam velük, én tudom a legjobban, hogy ezzel csakis magamnak ártok, senki másnak. Így hát ha nem gyógyítottam magam, csakis öncélú rosszindulatból teszem. Ha fáj az a máj, hát csak fájjon még jobban!

Már régóta élek így – idestova húsz esztendeje. Most negyvenéves vagyok. Azelőtt hivatalban szolgáltam, de most már nem. Rosszindulatú hivatalnok voltam, goromba voltam, és ebben gyönyörűségemet leltem. Mivel baksist nem fogadtam el, hát legalább ezzel kárpótolnom kellett magamat. (Sületlen

szellemesség, de nem húzom ki. Miközben írtam, azt hittem, nagyon szellemesnek hat; de most, amikor magam is látom, hogy csak undokul hencegni akartam – csak azért se húzom ki!) Valahányszor kérelmezők jöttek az asztalomhoz felvilágosításért – rájuk csikorgattam a fogam, és kimondhatatlan gyönyörűséget éreztem, amikor sikerült valamelyiküket elkese-ritenem. Majdnem mindig sikerült. Többnyire félénk népség volt az efféle; no persze – kérelmezők. A nyeglék közül különösen egy katonatisztet utáltam. Sehogy sem akarta beadni a derekát, és undorítóan csörtette a kardját. Másfél évig hadakoztunk egymással amiatt a kard miatt. Végül én győztem. Abbahagyta a csörömpölést. Egyébként ez még fiatal koromban történt. Hanem, tudják, uraim, mi volt az én rosszindulatom csúcspontja? Hát épp az volt a móka az egészben, abban rejlett a legnagyobb galádság, hogy állandóan, még a legegészebb kitöréseim pillanatában is szégyenkezve be kellett ismernem magamban, hogy nem is vagyok rosszindulatú, sőt még csak mérges természetű sem, és hogy csak verebeket riasztgatok, azzal szórakozom. Tajtézkik a szám, de ha odahoznak holmi kis bábut, adnak egy kis cukros teát, mindjárt lecsillapodok. Még meg is hatódok, bár később biztosan magamra is csikorgatom a fogam, és a szégyentől álmatlanságban szenvedek néhány hónapig. Ilyen a természetem.

Az imént is csak ráfogtam magamra, hogy rosszindulatú hivatalnok voltam. Rosszindulatból rágalmaztam meg magam. Pusztán kedvtelésből bolondoztam a kérelmezőkkel is, a tiszttel is, de voltaképpen sose tudtam rosszindulatú lenni. Állandóan tudatában voltam, hogy sok-sok, azzal éppen ellentétes elem él bennem. Éreztem, hogy csak úgy nyüzsögnek bennem ezek az ellentétes elemek. Tudtam, hogy egész éle-

temen át nyüzsgöttek bennem, és kikíváncsoztak belőlem, de én nem engedtem, nem engedtem, csak azért sem engedtem ki őket magamból. Annyira gyötörték, hogy szinte szégyelltem; valósággal görcsökben vonaglottam, és a végén már torkig voltam velük, torkig! Nem találják úgy, uraim, hogy én most szánok-bánok itt valamit önök előtt, hogy bocsánatot kérek valamiért?... Biztos vagyok benne, hogy így találják... Egyébként is biztosítom önöket, hogy nekem teljesen mindegy az is, ha így gondolják...

Én nemcsak rosszindulatú nem tudtam lenni, de semmi egyéb sem: se rossz, se jó, se aljas, se becsületes, se hős, se féreg. Most pedig itt tespedek a zugomban, és azzal a teljesen meddő, rossz-májú vigasszal hergelem magam, hogy okos emberből nem is lehet komolyan semmi, csakis az ostobákból lehet valami. Igen, kérem, okos embernek a tizenkilencedik században mindenekelőtt gyenge akaratú lénynek kell lennie, ez erkölcsi kötelessége; az erős akaratú, a cselekvő embernek pedig mindenekelőtt korlátoltnak kell lennie. Ez a meggyőződésem negyvenesztendő. Én most negyvenéves vagyok, negyven év pedig – egész élet! Ez már valósággal aggastyánkor! Negyven éven túl élni illetlenség, alávalóság, erkölcstelenség! Feleljenek őszintén: ki él negyvenen túl becsületesen? Megmondom, kik élnek: az ostobák meg a gazemberek. Ezt én szemébe mondom minden öregnek, azoknak a tiszteletreméltó aggastyánoknak, azoknak az ezüstös hajú, jó illatú aggastyánoknak – mindnek! Az egész világnak a szemébe mondom! Nekem jogom van így beszélni, mert magam is elélek hatvan esztendeig. Hetven esztendeig elélek! Nyolcvan esztendeig elélek!... Álljunk csak meg! Hadd fújom ki magam...

Bizonyára azt hiszik, uraim, hogy meg akarom nevetetni önöket! Tévednek! Én korántsem olyan mókás kedvű ember vagyok, amilyennek látszom vagy esetleg látszhatom; egyébként ha önöket már bosszantja ez a sok fecsegés (érzem is, hogy bosszantja), és eszükbe jut megkérdezni: tulajdonképpen kicsoda maga? – akkor azt felelem: egy törvényszéki ülnök. Azért szolgáltam, hogy legyen mit ennem (igazán csakis ezért), és amikor tavaly egy távoli rokonom hatezer rubelt hagyott rám a végrendeletében, azon nyomban nyugdíjba mentem, és megtelepedtem itt, ebben a zugban. Azelőtt is ebben a zugolyban laktam, de most megtelepedtem ebben a zugolyban. Szobám hitvány, pocsek, a város szélén. Szolgálóm a butaságtól folyton mérges falusi öregasszony, akinek ráadásul mindig rossz szaga van. Azt mondják, hogy a pétervári éghajlat árt nekem, meg hogy az én lapos erszényemhez képest túl sokba kerül a megélhetés Pétervárott. Ezt mind tudom, jobban tudom azoknál a tapasztalt és módfelett bölcs tanácsadóknál, jóakaróknál. De mégis Pétervárott maradok. Nem költözöm el Pétervárról! Mégpedig azért nem költözöm el... Eh! Hiszen teljesen mindegy, hogy elköltözöm-e vagy sem!

Egyébként pedig – miről beszélhet egy rendes ember a legnagyobb élvezettel?

A felelet: saját magáról.

Így hát én magamról fogok beszélni.

- 2 AKÁR óhajtják hallani, uraim, akár nem óhajtják, most szeretném elmondani, miért nem tudtam én még féreg se lenni. Ünnepelesen kijelentem, hogy sokszor akartam féreg lenni. De még erre se találtattam méltónak. Esküszöm, uraim, hogy

a tudat túltengése – betegség, igazi hamisítatlan betegség. Az ember mindennapi életéhez bőven elég lenne az átlagos emberi tudat, tehát a fele, a negyede is annak az adagnak, amely a mi szerencsétlen tizenkilencedik századunk fejlett emberének osztályrészéül jut, kivált, ha ráadásul még az a végzetes csapás is sújtja, hogy Pétervárott, a földkerekség legelvontabb és legkiagyaltabb városában kell laknia. (Vannak kiagyalt és nem kiagyalt városok.) Teljesen elég lenne például annyi tudat, amellyel az úgynevezett természetes emberek és a cselekvő emberek élnek. Fogadni mernék, azt hiszik: ezt mind pöffeszkedésből írom, hogy szellemeskedjek a cselekvő emberek rovására, és ugyancsak a pöffeszkedésből, rossz modorból csörtetem a kardomat, akár az a tiszt. De hát ki hivalkodhat a betegségével, uraim, ki hengeghet azzal?

Egyébként mit is beszélek? Hisz ezt mindenki megteszi; igenis kérkednek a betegségükkel, én pedig talán a legjobban. Ne vitatkozzunk; ellenvetésem ügyetlen volt. De mégis szentül hiszem, hogy nemcsak a nagyon fejlett tudat, hanem bármilyen tudat is betegség. Ezt – vallom! De ezt is hagyjuk egy percre! Mondják meg nekem: miért volt az, hogy azokban, igenis, éppen azokban a pillanatokban, amelyekben a leginkább képes lettem volna tudatosítani – ahogy valamikor mondták nálunk – „minden szépnek és fenségesnek” minden finomságát, nem sikerült tudatosítanom semmit, hanem olyan siralmas tetteket követtem el, amilyeneket... nos hát, egyszóval amilyeneket bárki elkövethet, de amelyekre éppen akkor állt rá a kezem, amikor a legjobban tudatában voltam annak, hogy egyáltalán nem volna szabad elkövetnem őket. Minél jobban fogalmat alkottam a jóról és arról a „szépről és fenségesről”, annál mélyebbre belesüppedtem a mocsaramba, és annál in-

kább képes lettem arra, hogy teljesen beleragadjak. De a leglényegesebb vonás abban rejlett, hogy mindez mintha nem véletlenül történt volna velem, hanem mintha ennek így kellett volna történnie. Mintha ez a legnormálisabb állapotom lett volna, és korántsem betegség, nem rontás, úgyhogy végül el is ment a kedvem attól, hogy harcoljak a rontás ellen. Az lett a vége, hogy kis híján elhittem (sőt talán csakugyan el is hittem), hogy talán éppen ez az én normális állapotom. Pedig kezdetben – még a legelején – de sok gyötrelmet szenvedtem el ebben a harcban! Nem hittem, hogy ez másokkal is így van, és ezért egész életemen át úgy őriztem magamban, mint valami titkot. Szégyenkeztem (sőt talán még most is szégyenkezem); odáig jutottam, hogy amikor egy-egy cudar pétervári éjszakán hazamentem zugolyomba, valami rendellenes, alávaló titkos élvezetet éreztem, és még erősebben tudatosítottam magamban, hogy ma megint aljasságot követtem el; hogy amit megtettem, azt már semmiképp se lehet visszacsinálni; és belül, titokban egyre mardostam, kínoztam, gyötörtem magam, amíg a keserűség valami szégyenletes, átkozott élvezetté, végül pedig határozott, igazi gyönyörré nem változott! Igen, gyönyörré, gyönyörré! Ezt állítom! Azért is hoztam szóba, mert mindig szeretném biztosan megtudni, szoktak-e mások ilyen gyönyört érezni. Megmagyarázom: a gyönyört ezúttal lealjasodásomnak túlságosan is éles tudata szerezte – magam is éreztem, hogy eljutottam az utolsó falig; hogy ez förtelmes dolog, de nem lehet másképp; hogy most már nincs kivezető út, már sose leszek más ember; hogy még ha maradna is időm és hitem, hogy valami mássá változzak, bizonyára én magam sem akarnék megváltozni; de ha akarnék, akkor se csinálnék semmit, mert talán valóban nem is

volna mivé átváltoznom. A legfontosabb, a legesleglényesebb pedig az, hogy mindez a fokozott tudat normális alaptörvényei szerint, annak a tehetetlenségnek következtében megy végbe, amely egyenesen folyik ezekből a törvényekből, úgyhogy itt szó sem lehet átalakulásról, sőt egyáltalán semmit se csinálhat az ember. A fokozott tudat alapján például így alakul a dolog: igazad van, hogy gazember vagy; mintha vigasztalás volna a gazembernek az, hogy már ő maga is érzi, hogy csakugyan gazember. No de elég!... Ej, összehordtam mindenfélét, és mit magyaráztam meg? Mivel lehet itt megmagyarázni a gyönyört? De én mégis megmagyarázom! Én bizony végigviszem a dolgot! Hisz épp azért vettem a kezembe a tollat!...

[FELJEGYZÉSEK AZ EGÉRLYUKBÓL, 1864, ford. Makai Imre. *In: Elbeszélések és kisregények* I., Magyar Helikon, Bp., 1973, 671–676. o.]